

FIRAT ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

FIRAT UNIVERSITY JOURNAL OF THE FACULTY OF THEOLOGY

Sayı: 28/2 (Aralık / December 2023), 167-181

Uzaktan Eğitime Farklı Bir Yaklaşım Olarak Tasavvufi Eğitim ve Mektûbât Geleneği
Sufi Education and Mektûbât Tradition as a Different Approach to Distance Education

Edibe BOYRAZ

Dr. Öğr. Üyesi Edibe Boyraz - Yozgat Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel
İslam Bilimleri Bölümü

Assist. Prof. Dr. Edibe Boyraz - Yozgat Bozok University, Faculty of Theology,
Department of Basic Islamic Sciences, Yozgat/Türkiye
edibe.boyraz@bozok.edu.tr ORCID: 0000-0002-2388-5855

Ekrem Zahid BOYRAZ

Dr. Öğr. Üyesi Ekrem Zahid Boyraz - Çankırı Karatekin Üniversitesi, Kurşunlu Adalet
MYO Hukuk Bölümü

Assist. Prof. Dr. Ekrem Zahid Boyraz - Çankırı Karatekin University, Kurşunlu
Vocational School of Justice, Department of Law, Çankırı/Türkiye
ekremzboyraz@gmail.com ORCID: 0000-0003-4878-7706

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İşlem Süreci / Article Processing

Geliş Tarihi / Date Received: 18 Eylül/September 2023 Kabul Tarihi / Date Accepted: 27 Kasım/November 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık/December 2023 Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/December

Atıf / Cite as

Boyraz, Edibe - Boyraz, Ekrem Zahid. "Uzaktan Eğitime Farklı Bir Yaklaşım Olarak Tasavvufi Eğitim ve Mektûbât Geleneği". *Firat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/2 (Aralık 2023), 167-181.

DOI: 10.58568/firatilahiyat.1362295

İntihal / Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Edibe Boyraz – Ekrem Zahid Boyraz).

Yayıncı / Published by

Firat Üniversitesi/ Firat University

Lisans Bilgisi / License Information

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

Sufi Education and Mektûbât Tradition as a Different Approach to Distance Education

Abstract: As education means evolving or transforming, every individual is the subject of education between the first breath and the last. The individual's relationship with the objects of existence, combined with his uniqueness, constitutes the subject of education on the time-space plane. The individual's relationship with himself and his environment can be associated with education. Since Sufi education adopts a disciplinary structure that aims to enable the individual to know himself first, the individual acquires knowledge from his Lord in his essence and from the elements that teach him in his environment. Depending on the principle of obtaining knowledge from the closest, the individual obtains the educational activity starting from family members based on the principle of trust. Public institutions implementing curricula have also been other structures that nurture the individual. Due to the nature of education, different applications have emerged over time. As a matter of fact, the learner-teacher relationship has been an obstacle to spatial and temporal unity in the course of life, and as a result of this situation, the concept of distance education has emerged. While the letter tradition used in Sufi education, which is a method of distance education, has been practiced for centuries, the modern world met this concept as an educational method only in the 18th century through correspondence. The concept of distance education, which has taken on much newer forms with today's information technologies, will ultimately continue to support the human relationship with knowledge. In this study, it has been tried to understand the common points, characteristics and contributions to education of distance education, which is one of the educational practices in the historical process, and the letter tradition, which is a method of Sufi education.

Individualization of education by taking into account the individual characteristics of each of the students, who constitute the focal point of education, is one of the indispensable elements of Sufi education. The murshid, who gets to know his disciple closely during the training process, sees his disciple's strengths and weaknesses, his character structure and his potential that he can maximize with training. The application of education on an individual basis offers an opportunity to maximize the gains in distance education as in Sufi education. The adoption of the principle of gradualism in educational programs and processes is another of the foundations on which Sufi education is based. According to this principle, education has a gradual structure, and this structure can be envisioned as multiple layers that constitute the basis of each other. In the journey of blending the education system and reaching the ideal form over the centuries, distance education systems have also been able to find a field of action in line with this principle. On the other hand, when we look at another characteristic of Sufi education, we encounter a structured and predetermined framework in education. The processes in education in which objectives, boundaries, expectations and achievements are structured and activities are expected to be carried out within a certain program are also predictable for distance education. It is seen that the teacher-student relationship in Sufi education is far from a formal structure and contains the warmth of the education that takes place in the family in the first years of education. Considering how important the first years of education are in terms of leaving a mark and permanence, it is quite remarkable that this principle comes to life in Sufi education platforms, which can also be considered as a prophetic method, by returning to this subjective structure in education.

Today, it has become easier for individuals to structure themselves in the areas they need through distance education, and the educational processes that were carried out through correspondence in the past as a necessity for the health and survival of Sufi education have turned into a preference or alternative rather than an obligation. In this study, the aspects and common denominators of Sufi education, which is a Prophetic method, and the tradition of correspondence, which can contribute to distance education and set an example, are evaluated together with the characteristics of Sufi education. In the study, firstly, the tradition of letter correspondence as a method of Sufi education is examined historically and educationally, and then distance education, which is seen as an outcome of the modern

education system, is evaluated conceptually and historically. In the last part of the study, the common denominators of the letter tradition and distance education practice in Sufi education are tried to be unearthed on the basis of Sufi education methods.

Keywords: Sufi Education, Distance Education, Mektûbât, Sufi Education Methods, History of Education.

Uzaktan Eğitime Farklı Bir Yaklaşım Olarak Tasavvufi Eğitim ve Mektûbât Geleneği

Öz: Eğitim evrilmek ya da dönüşmek anlamlarına gelmekle birlikte, her birey ilk nefes ile son nefes arasında eğitimin öznesi durumundadır. Bireyin varlığın nesnelere ile olan ilişkisi onun biricikliğiyle birleşerek zaman-mekân düzleminde eğitimin konusunu teşkil etmektedir. Bireyin özünde kendisiyle olan ve çevresiyle olan ilişkisi eğitimle ilişkilendirilebilir. Tasavvufi eğitim önce bireyin kendisini tanımasını amaçlayan bir disipliner yapıyı benimsediği için birey kendini tanımada özünde Rabbi ile, çevresinde ise öğreten unsurlardan bilgiyi edinmektedir. Bilgiyi en yakından elde etme prensibine bağlı olarak birey güven esasına dayalı olarak aile üyelerinden başlayarak eğitim faaliyetini elde eder. Öğretim programları uygulayan kamusal kurumlar da bireyi besleyen diğer yapılar olmuştur. Eğitimin doğası gereği farklı uygulamalar da zamanla ortaya çıkmıştır. Nitekim öğrenen öğreten ilişkisi yaşamın seyri içerisinde mekânsal ve zamansal birlikteliklere engel teşkil etmiş, bu durumun bir sonucu olarak uzaktan eğitim kavramı ortaya çıkmıştır. Uzaktan eğitimin bir yöntemi olan tasavvufi eğitimde kullanılan mektûbât geleneği yüzyıllar içerisinde uygulanır bir yöntem iken modern dünya bir eğitim yöntemi olarak bu kavramla yine mektuplaşma yoluyla ancak 18.yy.'da tanışmıştır. Günümüz bilgi teknolojileriyle çok daha yeni görünümlere kavuşan uzaktan eğitim kavramı nihayetinde insanın bilgi ile olan ilişkisini desteklemeye devam edecektir. Bu çalışmada tarihsel süreçte eğitim uygulamalarından uzaktan eğitim ile tasavvufi eğitimin bir yöntemi olan mektûbât geleneğinin ortak noktaları, karakteristikleri, eğitime katkıları anlaşılmasına çalışılmıştır.

Eğitimde odak noktasını teşkil eden öğrencilerin her birinin bireysel özelliklerinin göz önünde bulundurularak eğitimin bireyselleştirilmesi, tasavvufi eğitimin vazgeçilmez unsurlarının başında gelmektedir. Eğitim sürecinde öğrencisini yakından tanıyan mürid, müridinin güçlü ve zayıf yönlerini, karakter yapısını ve eğitimle maksimum düzeye getirebileceği potansiyelini görmüş olmaktadır. Eğitimin bireyler bazında uygulanması, tasavvufi eğitimde olduğu gibi, uzaktan eğitimde de kazanımları üst boyutlara taşıyabilecek bir olanak sunmaktadır. Eğitim programlarında ve süreçlerinde tedricilik prensibinin benimsenmesi, tasavvufi eğitimin dayandığı temellerden bir diğeridir. Bu esasa göre eğitim kademeli bir yapı arz etmekte olup, bu yapı birbirine temel teşkil eden çoklu katmanlar şeklinde tasavvur edilebilir. Eğitim sisteminin harmanlanarak yüzyıllar içerisinde ideal forma ulaşma yolculuğunda uzaktan eğitim sistemleri de bu prensibin gerektirdiği doğrultuda kendilerine hareket alanı bulabilmiştir. Öte yandan tasavvufi eğitimin karakteristiklerinden bir diğerine bakıldığında zaman, eğitimde yapılandırılmış, sınırları önceden belirlenmiş bir çerçeve ile karşılaşmaktadır. Eğitimde hedeflerin, sınırların, beklentilerin ve kazanımların yapılandırılarak faaliyetlerin belli bir program dahilinde yürütülmesinin beklendiği süreçler, uzaktan eğitim için de öngörülebilir niteliktedir. Tasavvufi eğitimde öğretmen-öğrenci ilişkisinin formel bir yapıdan uzakta olup, eğitimin ilk yıllarında ailede gerçekleşen eğitimin sıcaklığını barındırmakta olduğu görülür. İz bırakma ve kalıcılık bakımından eğitimin ilk yıllarının ne denli ehemmiyet arz ettiği düşünülecek olursa, eğitimde yeniden bu öznel yapıya dönülerek, aynı zamanda nebevî bir metot olarak addedilebilecek tasavvufi eğitim platformlarında bu prensibin hayatîyet bulması oldukça dikkat çekicidir.

Günümüzde bireylerin ihtiyaç duydukları alanlarda kendini yapılandırması uzaktan eğitim yoluyla kolaylaşmış, geçmişte tasavvufi eğitimin sırhâti ve bekası için zorunlu olarak mektuplaşma yoluyla sürdürülen eğitim süreçleri, artık bir zorunluluk olmaktan çıkarak tercih ya da alternatife dönüşmüştür. Bu çalışmada nebevî bir metot olma özelliğini taşıyan tasavvufi eğitimin ve mektuplaşma geleneğinin uzaktan eğitime katkı sağlayabilecek, örnek teşkil edebilecek yönleri ve ortak paydaları, tasavvufi

eğitimin karakteristikleri ile birlikte değerlendirilerek ele alınmaya gayret edilmiştir. Çalışmada ilk olarak tasavvufi eğitim metodu olarak mektûbât geleneği tarihsel ve eğitsel bakımdan mercek altına alınmış, daha sonra modern eğitim sisteminin bir getirisi olarak görülen uzaktan eğitim, kavramsal ve tarihsel açıdan değerlendirilmiştir. Çalışmanın son kısmında ise tasavvufi eğitimde mektûbât geleneği ile uzaktan eğitim uygulamasının ortak paydaları, tasavvufi eğitim metotları temel alınarak gün yüzüne çıkarılmaya gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvufi Eğitim, Uzaktan Eğitim, Mektûbât, Tasavvufi Eğitim Metotları, Eğitim Tarihi.

Giriş

Bilgi, bilme ve bilinme deneyimi bireyde doğum ile birlikte ortaya çıkan bir olgudur. Bilginin sonsuz ve sınırsız açığa çıkışını birey, akıl yolu ile mantık silsilesi dahilinde anlamlandırmaya çalışır. Bilgi anlamlandırılmaya başlandığında ise bilme eylemi bireyi içine doğduğu ortamda güvende kılar. Oluşan güven ortamı ise bireyin huzurlu olmasını sağlayabilir. İnsanlığın ilk döneminden itibaren bilginin sahibi olan varlığın insana bilgiyi aktarma süreci “...ve Âdem’e bütün isimleri öğretti”¹ ayeti mucibince süregelmektedir. Bu süreçte bilen bireyler (bilge) ile bilmeye meftun bireyler arasında öğrenen-öğreten, öğrenci-öğretmen, mürid-mürşid ilişkisi belirli öğretim metotları çerçevesinde şekillenmiştir. Bireyin biricikliği ve yaratımın sonsuzluğu göz önünde bulundurulduğunda öğretim metotları da birey sayısı kadar çeşitlilik arz etmektedir. Zaman ve mekânın bireyler açısından aynı düzlemde olduğu kabul edildiğinde öğrenen-öğreten ilişkisi eğitimin doğası gereği ders perspektifinde söylem ve davranışların aktarımı şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak özel durumların yaşandığı süreçlerde öğrenen ile öğretene arasında mekânsal uzaklığın ortaya çıktığı durumlarda ise karşılıklı istekliliğe bağlı olarak öğretim farklı usullerle sürdürülmek istenmiştir. Bu usullerden bir tanesi de mektuplaşma geleneği olmuştur. Tarihsel süreçte farklı amaçlara yönelik olarak uzaktan eğitim ve mektuplaşma geleneği belirse de bu gelenek spesifik anlamda tasavvufi eğitimin uygulanma sahasından birisi olmuştur. Mürşid ile mürid arasında mekânsal birlikteliğin oluşturulmadığı durumlarda eğitim mektuplaşma yoluyla sürdürülmüştür. Mürid manevi yönden bilme deneyimini mürşidinin kılavuzluğunda bazı dönemlerde mektuplaşma sayesinde elde etmiştir.

Bu araştırmada günümüzde bilgiyi edinme yöntemlerinden biri olan uzaktan eğitim uygulamalarına tasavvufi eğitimde mektûbât geleneği çerçevesinde farklı bir yaklaşım geliştirilmiştir. Bu hedef doğrultusunda araştırmada uzaktan eğitim ve tarihçesine dair kaynaklara ulaşılmış, bununla birlikte tasavvufta mektûbat geleneği ve tarihçesi ile ilgili literatür çalışması da yapılmıştır. Bu ilişki örüntüsü içerisinde mektûbat geleneği düzleminde konumlanmış eserlere ulaşılmış ve mezkûr bağlamda uygun örneklerle yoluyla konuya derinlik ve bütünlük kazandırılmıştır. Araştırma modern eğitimin türevlerinden uzaktan eğitim uygulaması ile tasavvufi eğitim metotlarından mektûbât geleneğinin karşılaştırma, irdeleme ve tahlil yöntemine dayalı olarak ele alındığı bir düzenekten müteşekkil olup, bu bağlamda tasavvufi eğitimin belli başlı prensipleri çerçevesinde yoğunluk oluşturmak suretiyle bir senteze ulaşılmıştır.

1. Tasavvufi Eğitim Metodu Olarak Mektûbât Geleneği

İslam öncesi Arap Edebiyatı daha çok sözlü aktarıma dayanmakta iken, İslamiyetle birlikte yazılı bir kültüre evrilmeye başlanmıştır. Kur’an ayetlerinin ve hadislerin yazıya aktarılma çabaları, yazılı kültürün taşınmasında ve yazının bu yönüyle kullanılabilir hale gelmesinde katkı sağlamıştır. Bilindiği üzere, Hz. Peygamber (s.a.v.) civardaki devlet başkanlarına tebliğ amacı ile mektuplar göndermiştir. Mektubun, Hz. Peygamber tarafından tebliğ ve haberleşme vasıtası olarak kullanılması, daha sonraki müslümanlar için de yol gösterici olmuş, bilhassa sufiler arasında “Mektûbât” ismi ile bir edebi türün husule gelmesi

¹ Bakara, 2/31

söz konusu olmuştur. Tasavvufun kendisine has kavram, konu ve literatürü arasında, günümüze taşınan tasavvufi kaynaklardan biri de sufilerin gerek birbirlerine yazdıkları gerekse de öğrencilerine yazdıkları mektuplar yer almaktadır.²

Tasavvuf literatüründe mektupların özel bir yere sahip olmasının nedeni, diğer eserlerin büyük oranda genele şamil iken, mektupların yalnızca kendilerine has ve mahrem bilgiler içeriyor oluşudur (Konur, s.546). Nitekim Serrâc: “Kim şeyhlerimizin remizlerine vâkif olmak istiyorsa onların yazışmalarına ve mektuplarına baksın. Onların remizleri buralardadır. Yoksa tasnif ettikleri eserlerde değil” demiştir.³

Sufiler, kendilerine has birtakım manaları/sırları yabancılardan gizli tutmak istemişlerdir. Bu durum sufilerin ehil olmayanların arasında yayılmasını istemedikleri sırları yabancılardan saklı tutmak için, kendilerinden olmayanlara manası müphem ve anlaşılmasız görünen ıstılahlar kullanmayı özellikle tercih etmelerine sebep olmuştur. Sufilerin sırlarının özel bir perde içinde korunduğu ve o perdeyi hiç kimsenin hayal ederek açamayacağı ve içinde ne olduğu bilgisine vakıf olunamayacağı belirtilir.⁴

Mektuplar, kişiye özeldir ve sırların müellifler tarafından gizlenmesi için bir çaba söz konusu değildir. Dolayısıyla mektuplar, bu yönüyle hem tasavvufi eğitimin birebir, ferde mahsus bir keyfiyete haiz olduğunu göstermekte hem de tasavvufi hayata dair üstü kapalı olmayan bilgiler içermektedir.⁵

Mektûbat türü eserlerde, daha çok şeyhin müntesiplerinden ya da halifelerinden birine yazdığı mektuplar yer almaktadır. Ayrıca müridlerin ya da sufilerin birbirlerine, müridlerin mürşidlerine, mürşidlerin devlet başkanlarına mektuplar yazdıkları görülmektedir.

İslam tarihine bakıldığı vakit mektupları günümüze intikal eden en eski alim ve zahid olarak Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) göze çarpmaktadır. Kendisinin Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz’e muhtelif zamanlarda mektup yazmak suretiyle tavsiyelerde bulunduğu rivayet edilmiştir.⁶ Emevî halifelerinden Abdümelik b. Mervân’ın kader hususunda Hasan-ı Basrî’ye görüşlerine açıklık getirmesini isteyen bir mektup yazdığı, buna mukabil Hasan-ı Basrî’nin kadere dair görüşlerini ihtiva eden bir risale kaleme alıp gönderdiği belirtilmektedir.⁷

Serrâc, el-Lümâ’ adlı eserinin bir bölümünü “Sufilerin Mektup, Şiir, Duâ ve Risâleleri” olarak adlandırmış ve bu bölümde Cüneyd-i Bağdadî (ö.291/903), Ebû Saîd Harrâz (ö.227/830), Amr b. Osman el-Mekkî (ö.291/903), Şiblî (ö.334/945), Ebû Abdullah Ruzbârî (ö.322/933), Zünnûn (ö.245/858), Seriyî es-Sakatî (ö.250/867) gibi sufilerin mektuplarına yer verilmiştir.⁸ Ayrıca Cüneyd-i Bağdadî’nin Ebû Bekir Kisâî (ö.?)’ye yazdığı mektuba detaylı olarak yer verilmiş ve sufi mektuplarından bölümler olarak yine hususiyetle Cüneyd-i Bağdadî’nin olmak üzere, Ebû Ali Ruzbârî’nin, Ebû Saîd b. A’râbî (ö.341/952)’nin, Ebû Saîd Harrâz’ın ve Dukkî (ö.350/961)’nin mektuplarından bölümlere yer verilmiş ve son olarak da hal ve işarete dair sufi şiirlerine, sufi dualarına, sufi öğüt ve nasihatlerine aynı minval üzere, aynı başlık altında yer ayrılmış ve çeşitli örnekler sunulmuştur.⁹

Sufi mektuplarının “irşad” işlevi gördüğü, mürşidin müridine, müridin de mürşidine yazdığı mektupların yanı sıra, bir sufinin bir başka sufiye gönderdiği mektuplarda fikir alışverişinde bulunulduğu görülecektir. Bunların yanı sıra, mürşidi ile ayrı beldede ikamet etmeyen sufilerin, gördükleri rüyaları mektuplar kanalı ile ilettikleri de kaydedilmektedir.¹⁰

² Himmet Konur, “Tasavvufta Mektûbât Geleneği ve Hasan Sezâî’nin Mektupları”, *Edirne ve Balkanlarda Tasavvufî Hayat - Müesseseler-Şahsiyetler ve Eserleri- (Hasan Sezâî’yi Gülşenî ve Gülşenîlik)*, (Edirne: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 2022), 545.

³ Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî, *el-Lüma’*, çev. H. Kâmil Yılmaz (İstanbul: Erkam, 2016), 331.

⁴ Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, ed. Abdülhalim Mahmûd (Kahire: Matabe Müesseset dâre'l-şab, 1989), 176.

⁵ Konur, “Tasavvufta Mektûbât Geleneği ve Hasan Sezâî’nin Mektupları”, 546.

⁶ Süleyman Uludağ, “Hasan-ı Basrî”, *DİA*, XVI, 291-293.

⁷ Tahsin Görgün, “Hasan-ı Basrî”, *DİA*, XVI, 305-307.

⁸ Serrâc, *el-Lüma’*, 271-278.

⁹ Serrâc, *el-Lüma’*, 279-306.

¹⁰ Yusuf Turan Günaydın, “Tasavvuf Edebiyatında Mektûbât”, *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*, 10/114-115-116 (2006), 151.

Literatürde ilk sufi mektuplarından Hasan-ı Basrî ve Cüneyd-i Bağdadî'den sonra Abdülkadir Geylânî'nin (ö. 561/1166) de mektuplarından söz edilebilir. Abdülkadir Geylânî'nin *Mektûbât*'ı günümüze ulaşmış, Selçuklular döneminde İran hükümdarlarından birine gönderilmiş mektuplardan oluşan bir eser hüviyetindedir. Günümüze ulaşan sufi mektuplarından bir diğeri de Gazâlî'ye (ö. 505/1111) aittir. Gazâlî'nin bu eseri başta Nizamülmülk olmak üzere bazı devlet erkânına gönderdiği mektuplardan müteşekkil olup, özgün ismi *et-Tıbrü'l-Mesbûk fi Nasîhati'l-Mülûk* olan eser, Âşık Çelebi tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.¹¹

Mevlânâ'nın (ö. 672/1273) *Mektûbât*'ı, Sadreddin Konevî'nin (ö. 673/1274) Nasıruddin Tûsî (ö. 672/1274) ile yazışmaları¹², Hacı Bayram-ı Veli'ye (ö. 833/1430) nispet edilen¹³ ve talebesi Akşemseddin (ö. 863/1459) ile olan yazışmaları bu geleneğin ürünlerindedir. Müridin müürşidine rüyalarını anlattığı ve Halvetiye geleneğini yansıtan önemli bir eser olarak Asiye Hatun'un (ö.?) Rüya Mektupları, mektûbât geleneği içerisinde ilgi çekici bir örnek olarak yerini almıştır.¹⁴ Bunların ötesinde Osmanlı mektubât geleneğinde zikredilmesi gereken isimlerin başında Şeyh Mehmet Nasûhî (ö.1130/1718), Mehmet Emin Tokâdî (ö. 1158/1745), Hasan Sezayi-i Gülşenî (ö. 1151/1738), İbrahim Hâs (ö.1175/1762), Ahmed Kuddûsî (1769-1849), Kuşadalı İbrahim Halvetî (ö. 1262/1846), Bosnalı Muhammed Tefvik el-Halvetî (ö. 1866) gelmektedir. Aziz Mahmud Hüdayî'nin (ö. 1038/1628) zamanın padişahı III. Murad'a yazdığı mektuplar da tasavvufi eğitimin bir parçası olarak mektûbât türüne örnek olarak gösterilebilir.¹⁵

Bu mektuplarda bilgi, varlık, hayat ve insan anlayışına dair tasavvufi görüşlerin yanı sıra beşerî hayatın farklı boyutlarına da temas edilmiş olup, bu eserler tasavvufun mahiyeti ve incelikleri ile birlikte kaleme alındığı dönemle ilişkili bilgileri de gün yüzüne çıkarmaktadır.¹⁶ Bu eserlerin tasavvufi eğitimin ilerleyişi, çerçevesi, boyutları, tasavvufi eğitime dair hem teorik hem de pratik tabanda ipuçları içermesi bakımından ayrıca öneme haiz olduğu ifade edilebilir. Nitekim bu makalede tasavvufta mektuplaşma geleneği, günümüz "uzaktan eğitim" nosyonuna kaynaklık etmesi bakımından ele alınmaya gayret edilmiştir. Tasavvufi eğitimde mektuplaşma geleneğinden yola çıkarak tasavvufi eğitim ve uzaktan eğitimin birleştiği noktalara temas edilecektir.

2. Modern Eğitim Metodu Olarak Kavramsal ve Tarihsel Açından Uzaktan Eğitim

Eğitim bireyin beden zihin duygu durumlarının çevreyle olan ilişkilerini belirli bir amaca yönelik istemli davranışlar geliştirmeye dayalı bilgi kazandırma faaliyetidir.¹⁷ Bir diğere ifadeyle eğitim terbiye, talim ve maarif gibi kavramları da kapsayacak şekilde bireyi yetiştirme olgunlaştırma işidir denilebilir.¹⁸ Uzaktan eğitim ise en temel anlamıyla bireyin zaman-mekândan bağımsız olarak, daha sorumlu davranmasını sağlayıcı biçimde ve tamamen de bireysel olmadan eğitim almasını amaçlayan disiplinler aynı zamanda planlı öğretim sürecini içeren bir kavramdır.¹⁹ Uzaktan eğitimde öğreten ve öğrenen bireyler farklı mekânlarda olmalarına rağmen öğrenimlerini kendi hız ve kapasitelerine göre ayarlayarak gerçekleştirebilirler.²⁰

¹¹ Günaydın, "Tasavvuf Edebiyatında Mektûbât", 151-152. Ayrıca bkz. Gazâlî, *Tercüme-i Tıbrü'l-mesbûk fi nasâyihi'l-vüzerâ ve'l-mülûk: inceleme - metin*, ed. Filiz Kılıç - Tuncay Bülbül, çev. Âşık Çelebi (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2017).

¹² Bkz. Sadreddin Konevî ve Nasıreddin Tusi arasındaki Yazışmalar-/El-Mürâselât, çev. Ekrem Demirli, (İstanbul: İz Yay., 2002).

¹³ Bkz. Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Veli*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1991), 106.

¹⁴ Bkz. Asiye Hatun, *Rüya Mektupları*, haz. N. Ahmet Özalp, (İstanbul: Büyüyenay Yay., 2018).

¹⁵ Konur, "Tasavvufta Mektûbât Geleneği ve Hasan Sezâî'nin Mektupları", 547; Hasan Kâmil Yılmaz, *Aziz Mahmûd Hüdayî Hayatı-Eserleri-Tarikatı*, (İstanbul: Erkam Yay., 1990), 118.

¹⁶ Konur, "Tasavvufta Mektûbât Geleneği ve Hasan Sezâî'nin Mektupları", 547-548.

¹⁷ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, (Ankara: Pegem Akademi, 2015), 2.

¹⁸ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, (Ankara: Yazar yay.,2011) 1/825.

¹⁹ Rüştü Yeşil, 21. *Yüzyıl Eğitiminde Yeni Yönelimler ve Uygulamalar, Eğitim Bilimine Giriş*, Ed. Remzi Y. Kıncal (Ankara: Grafiker Yay., 2017), 263.

²⁰ Sadi Yılmaz, Ruhi Sarpkaya, *Eğitimin Temel Kavramları. Eğitim Bilimine Giriş*. Ed. Abdurrahman Tanrıoğen, Ruhi Sarpkaya (Ankara: Anı Yay., 2017), 26.

Geleneksel eğitim uygulamalarında yer alan bireylerin öğrenme süreçlerindeki aynılıklar üzerinden benzer öğretim uygulamalarıyla bireye yaklaşım gelinen noktada geçerliliğini yitirmiştir denilebilir. Bireylerin yaratılıştan yüklenerek edindikleri fitri farklılıklar eğitimi ve öğrenim süreçlerini bireye özgü, biricikliğin farkındalığıyla davranılması gerekliliğini önceleyen bir aşamaya taşımıştır. Bu yönüyle uzaktan eğitim geleneksel öğretim yöntemlerine bir seçenek olarak ortaya çıkmıştır. Uygulayıcı ve öğrenen bireyler arasındaki iletişim ve etkileşimin özel olarak hazırlanan içerikler yoluyla öğretimin belli bir merkezden sağlandığı bir öğretim yöntemini içermektedir.²¹

Uzaktan eğitim bilginin öğrenen ile öğretene arasında oluşabilecek fiziksel sınırlılıkları aşmak ve bu sınırlılıkları izole etmek adına dönemin her türlü iletişim unsurunu aktive etme becerisini içerisinde barındıran disiplinler arası bir alandır. Bu bağlamda uzaktan eğitim her dönemde yaygın olarak kullanılmakta olan bilgi ve iletişim teknolojilerinin öğrenme-öğretme süreçlerini kapsamaktadır.²² Bilgi toplumunun inşası sürecinde nitelikli bireylerin yetiştirilmesi, yeni beceriler kazandırılması amacıyla uzaktan eğitim uygulamaları zamanla eşdeğer olarak yaygınlaşma eğilimini artırarak sürdürmektedir.²³

Yüz yüze eğitimle eşdeğer kabul edilebilir bir yöntem olarak uzaktan eğitim; öğrenen özelinde bir grubun geleneksel yöntemlerle öğrenmesi, diğer bir grubun ise uzaktan öğrenmesi ile her iki grubun başarı düzeylerinin istatistiksel analizlerle ortaya koyulduğu birtakım araştırmalar üzerinden bu iki eğitim modeli birbirlerinin adeta rakibi gibi telakki edilebilir. Ancak kuramdan yoksun ve göreceli analizler uzaktan eğitimin hem bireysel hem de kitlesel düzeyde potansiyelini ihmal eden yaklaşımlardır denilebilir. Örneğin çalışan bireylerin sınıf düzeyinde bir araya gelememeleri veya öğretene öğrenen ilişkisinin yetersiz kaldığı durumlarda belirtilen potansiyelin önemi ortaya çıkmaktadır.²⁴ Geleneksel eğitim uygulamalarında bireye bilgi aktarımının uzun zaman alması, verinin sunumunda uygun teknik ve yöntemlerin geliştirilememesi, öğretimde bireysel farklılıkların yeterince dikkate alınmaması gibi nedenler bilgi teknolojilerinin de gelişimine bağlı olarak uzaktan eğitim uygulamalarını zorunlu kılmıştır.²⁵ Uzaktan eğitimi geleneksel eğitime göre farklı kılan başlıca özellikler arasında; bireyin diğer bireylerden farklı olarak doğrudan bilgi düzeyine hitap edebilecek imkânlar sunabilmesi, sunulan yöntem ve uygulamalarla çalışan ve çalışmayan bireylere farklı öğrenme alternatifleri sunabilmesi, ekonomik açıdan uygunluk arz etmesi, zamana ve mekâna bağlı zorlayıcı öğrenme kısıtlaması bulunmaması belirtilebilir. Bu yönüyle uzaktan eğitimde birey daha bağımsız ve öğrenme yeteneklerini opsiyonlu olarak aktive edebilmektedir. Eğitimde fırsat eşitliği ilkesini bireye sunabilmektedir.²⁶ Başlangıç evresinde tek yönlü olarak veri kaynağından öğrenen bireye veri ulaşmakta ve veri, çıktıya dönüşerek değerlendirme süreci gerçekleşmekteydi. Ancak zamanla geliştirilen uygulamalarla çoklu etkileşim, uzaktan eğitim uygulamasını daha etkili kılmıştır. Bilgi teknolojilerinin desteklediği bu modelde veri kaynağından öğrenen bireye ulaşan veri, anında interaktif olarak öğrenen birey ile veri kaynağı arasında iletişim kurma olanağı sunmaktadır. Ayrıca verinin öğrenen birey tarafından ne düzeyde işlendiği hem öğrenci tarafından hem de veri kaynağı tarafından değerlendirilebilmektedir. Bu sayede uzaktan eğitim sayesinde öğrenme düzeyi daha etkili hale gelebilmektedir.²⁷

Uzaktan eğitimin tarihsel süreci incelendiğinde alan yazınlarında bu uygulamanın XVIII. yy. başlarına indirildiği ve batıdaki uygulamaların esas kabul edildiği anlaşılmaktadır. Kırık'a göre uzaktan eğitim uygulamalarının ilk başlangıç noktası 20 Mart 1728 tarihi kabul edilmektedir. Belirtilen tarihte Boston Gazetesinde «Steno Dersleri» başlıklı bir haber yer almış, haberde derslerin uzaktan verileceği

²¹ Özkan Özbay, "Dünyada ve Türkiye'de Uzaktan Eğitimin Güncel Durumu", *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi* (2015), 5/377.

²² Aras Bozkurt, "Türkiye'de uzaktan eğitimin dünü, bugünü ve yarını", *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi AUAd* (2017), 2/87. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/403827>

²³ Ali Rıza Terzi, *Eğitim Bilimine Giriş*, (Ankara: Detay Yay., 2008), 6.

²⁴ Zeki Kaya, *Uzaktan Eğitim*, (Ankara: Pegem Yay., 2002), 16.

²⁵ M. Taşpınar ve M. Tuncer, "Sanal Ortamda Eğitim ve Öğretimin Geleceği ve Olası Sorunlar" *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/1 (2008), 126-127.

²⁶ Muhammet İ. Akyürek, "Uzaktan Eğitim: Bir Alanyazın Taraması", *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4/1 (2020), 3.

²⁷ Taşpınar ve Tuncer, "Sanal Ortamda Eğitim ve Öğretimin Geleceği ve Olası Sorunlar", 131.

belirtilmiştir. 1833 yılında verilen başka bir ilanda ise öğrenimin mektuplar yoluyla gerçekleştirileceği açık bir şekilde belirtilmiştir.²⁸ 1840'ta İngiltere'de öğrencilerin öğrenme düzeylerinin not uygulamasına tabi tutulduğu bir başka mektuplu steno dersi uygulanmıştır. 1856 yılında Almanya'da dil öğretimi veren uzaktan öğretim okulu açılmıştır. Bu tarihten sonra kronolojik olarak dünyanın farklı bölgelerinde uzaktan eğitim uygulamaları görülmektedir. 1873'te Güney Afrika Ümit Burnu Üniversitesi uzaktan eğitim programı, 1883'te ABD'de mektupla etkileşim sağlayan eğitim üniversitesi, 1891'de Wisconsin Üniversitesi ve 1892'de Chicago Üniversitesi uzaktan eğitim uygulamaları, 1898'de İsveç Hans Hermod Lisesi uzaktan eğitim uygulaması, 1910'da Avustralya Queensland Üniversitesi uzaktan eğitim uygulaması bazı örnek uygulamalar olarak gösterilebilir. Ayrıca 1894'te İngiltere Oxford Üniversitesinde bitirme sınavları ilk defa uzaktan eğitim modeliyle gerçekleştirilmiştir. 1948'de Japonya ordusu askerlerine uzaktan eğitim uygulaması çerçevesinde çeşitli dersler verilmiştir. 1950'lerden itibaren İngiltere ve Almanya'da bilgi teknolojilerinin çeşitlenmesine bağlı olarak radyo yayınlarının yanında uzaktan eğitimi destekleyici mahiyette tv. yayınları da benimsenmiştir.²⁹

Türkiye'deki uzaktan eğitim uygulamalarının ilki Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından 1956 yılında gerçekleştirilmiştir. Fakültenin faaliyetleri ile eş güdümlü hareket eden Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü tarafından açılan programda bankada çalışan öğrenciler düşünülmüştür. Bu öğrenciler için mektupla uzaktan eğitim uygulanmıştır. 1960 yılında Milli Eğitim Bakanlığı, "mektupla eğitim" adı altında ilk uzaktan eğitim uygulamasını başlatmıştır. 1966'da Bakanlık bünyesinde Mektupla Öğretim ve Teknik Yayınlar Genel Müdürlüğü kurulmuş, genel müdürlük gözetiminde 7. Akşam Sanat Okulu mektupla öğretim faaliyetlerini yürütmüştür. 1974'te etkinliklerin içeriği yasal düzenlemelerle de genişletilerek Mektupla Öğretim Merkezi kurulmuştur. Aynı yıl mesleki ve teknik eğitimi de kapsayacak şekilde Mektupla Öğretim Okulu açılmıştır. Bu okulun çatısı altında eğitim enstitüleri, yüksek öğretmen okulları ve turizm, ticaret yüksek öğretmen okullarının programları uzaktan eğitim uygulaması ile öğrencilerle buluşmuştur. 1975'te Mektupla Öğretim Merkezi'nin faaliyetleri, yasal bir düzenlemeyle Yaygın Yükseköğretim Kurumu (YAYKUR) çatısı altında birleştirilmiştir.³⁰ Bu tarihten sonra YAYKUR uzaktan eğitim faaliyetlerine televizyon yayınlarını dâhil etmiştir. 1980'den sonra 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile uzaktan eğitim uygulamaları Anadolu Üniversitesi bünyesinde oluşturulan Açıköğretim Fakültesinde sürdürülmüştür. 1992 yılında Mili Eğitim Bakanlığı bünyesinde liseli öğrenciler için Açıköğretim Lisesi kurulmuştur. 1990'lardan itibaren Bilkent Üniversitesi bazı derslerinde video konferans yöntemini kullanmaya başlamış, Orta Doğu Teknik Üniversitesi internet tabanlı uzaktan eğitim uygulamalarını başlatmıştır.³¹ Böylece süreç günümüze kadar gelişme göstererek ilerlemiştir.

Uzaktan eğitim uygulamaları; bilginin paylaşılması, sistematik olarak aktarılması olarak düşünüldüğünde eğitimin doğası gereği farklılıklar arz ederek tarih boyunca olagelmiş ve bundan sonra da şekil değiştirerek varlığını sürdürmeye devam edecektir. Nitekim uzaktan eğitim, öğrenen ve öğreten ekseninde zaman-mekân yetersizliğine bağlı olarak yüzyıllar öncesinden başlayarak tasavvufi eğitimde de mektuplaşma geleneğiyle kendine yer bulmuştur. Mürşid-mürid/öğrenen-öğreten ilişkisine dayalı bu eğitim/öğretim metodu uzaktan eğitimin belki de hiç gündeme gelmediği dönemlerde bile aktif olarak kullanılmıştır.

3. Tasavvufi Eğitimde Mektûbât Geleneği ile Uzaktan Eğitimin Ortak Paydaları

²⁸ S. Çoban, "Uzaktan ve Teknoloji Destekli Eğitimin Gelişimi", *XVII. Türkiye'de İnternet Konferansı*, (Eskişehir, 2012), 2.; Ali Murat Kırık, "Uzaktan eğitimin tarihsel gelişimi ve Türkiye'deki durumu", *Marmara İletişim Dergisi / Marmara University Journal of Communication* (2014) 21/80. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/206441>

²⁹ Günseli Gümüşel ve Hüseyin Dölen, "Dünyada ve Türkiye'de Uzaktan Eğitime Tarihsel Bir Bakış ile Gelecek Eğilimler", *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies*, 8/15, (2022), 156-158.

³⁰ Kaya, *Uzaktan Eğitim*, 30-31.

³¹ Gümüşel ve Dölen, "Dünyada ve Türkiye'de Uzaktan Eğitime Tarihsel Bir Bakış ile Gelecek Eğilimler", 158-160.

Tasavvufi eğitim, her ne kadar tekkelerde yüz yüze ve sohbet gibi metotlar yolu ile müntesipleri ikmal etmeye yönelik eğitim faaliyetini bünyesinde barındırıyor olsa da esasen ferdi bir eğitim olma hususiyetini daima muhafaza etmiştir. Özellikle müridin müşidi ile aynı beldede yaşamıyor oluşu neticesinde haberleşmek, eğitimin, eğitimin gerektirdiği birtakım usul, esas ve terkinin sağlıklı ve doğru bir biçimde sağlanabilmesi için uzaktan eğitim metodu olarak mektuplaşma ile, sıklıkla başvuru olan bir yöntem olarak karşılaşılmaktadır. Tasavvufi eğitim usul ve gelenek itibarıyla formel olup, eğitim sürecinde yapılandırılmış eğitimin göze çarpan nüvelerini, tedricilik prensibini takip ettiğini ve dolayısıyla tasavvufi eğitimin çok katmanlı yapısını gözlemlemek mümkün olabilecektir. Tasavvufi eğitimde müşid manevi bir rehber konumunda olup, müridin/talebenin bireysel hususiyetleri ve kabiliyetleri ölçüsünde bir bakıma kendi belirlediği eğitim sürecine eşlik etmekte, gereken biçimde gereken dokunuşlarla talebesine yön vermektedir. Benzer bir biçimde uzaktan eğitim sisteminde öğrenci kendi donanımları ve yetenekleri doğrultusunda eğitiminin rehberliği ve öncülüğünde kendi eğitim/öğrenim hızını belirleyip, süreçte maksimal düzeyde verim ve kazanımlar elde edebilmektedir.

3.1. Bireyselleştirilmiş Eğitim

Toplu bir biçimde ifa edilen ayinler, bazı merasimler ve zikirlerle beraber, müşidin müridlerine gruplar halinde yaptığı sohbetleri, grup eğitimi olarak telakki etmek mümkündür. Tasavvufi eğitimde grup eğitiminin varlığı, işlevi ve mürid açısından kazanımlara tesiri yadsınmamakla beraber, ağırlıklı olarak ferdi eğitimin varlık gösterdiği ve eğitimde esas alındığı müşahede edilegelmiştir.³²

Tasavvufi eğitimde müşidin müridi ile bizzat ve birebir görüşmesi, ilgilenmesi esastır. Bu yakın ilgi sürecinde müşid müridini yakından tanıyabilmektedir. Öyle ki, müşid ile mürid arasındaki bu birebir ilişkinin mahrem bir yönü de mevcuttur. Bu mahremiyetin ifadesi olarak Asiye Hatun'un *Rüya Mektuplarında* müşidine ahvalini mektupla bildirmek üzere müsaade almak istediğinde cevaben şöyle denilmiştir: "Ahvalinizi ve rüyalarınızı mektupla arz etmeniz son derece makuldür. Hemen maksadınız üzere mektup yazın ve mühürleyin. Fakir de inşallah güvenilir bir kimseyle göndereyim, kendisine de bu kâğıtta yazılanlar son derece gizlidir, sizden başka kimse öğrenmesin diye ısmarlayayım."³³

Öğrenciyi yakından tanıyabilmek ve sağlıklı bir eğitim sürecinin gerçekleşmesi açısından oldukça mühimdir. Günümüzde modern eğitimde, yalnızca bilgi aktarmak değil, öğrenciyi yakından tanıyarak doğru adımlar atmanın önemine işaret edilmektedir. Eğitim ve öğretimin verimliliği, öğrencinin bireysel olarak tanınması ile mümkün olabilmektedir. Öğrencilerin bireysel bakımdan tanınması ve değerlendirilmesi, birey olarak sahip olunan yetenekleri ya da güçlükleri eğitsel olarak teşhis etmeye yarar ve bu durum, başarı ve verimi sağlayan en mühim unsurlardan birini oluşturur.³⁴

Öğrencilerin tanınması, eğitimde bireysel farklılıkları göz önünde bulundurmaya sağlamaktadır. Modern eğitim de bireylerin gereksinim, kabiliyet, tecrübe ve ilgileri bakımından birbirlerinden farklılık arz ettiklerini öngörür ve bu noktadan hareketle eğitim sürecinde esnek bir yaklaşım sergilemeyi tercih eder. Hiçbir öğrencide hayal kırıklığı oluşturmayıp, her öğrencinin intibak edebileceği metotların uygulanmasına imkân sağlar.³⁵

İnsanoğlunda kalıtımla aktarılan ve kişiden kişiye farklılıklar gösteren öğrenme yetenekleri mevcuttur. Tasavvufi eğitimde bu bireysel farklılıkların tespiti ve her bireyin temayülüne uygun eğitim programı ve metotlarının uygulanması, müşid için öngörülen işlerdendir:

Bir din âlimi, gençlere din öğreteceği zemân, bunlara önce, dinsizler, islâm düşmanları [ve câhil din adamları] tarafından şırına edilen, yanlış propagandaları, iftirâları anlayıp, anlatıp, onların temiz ve körpe kafalarını bu zehrlere temizler. Zehrlenen rûhlarını tedâvî eder. Sonra, yaşlarına,

³² Şakir Gözütok, *Sûfi Pedagojisi*, (İstanbul: Nesil Yay., 2002), 105.

³³ Asiye Hatun, *Rüya Mektupları*, 23.

³⁴ Gözütok, *Sûfi Pedagojisi*, 106.

³⁵ Aynı yer.

anlayışlarına göre, islâmiyeti ve meziyyetlerini, fâidelerini, emrlerindeki ve men'lerindeki hikmetleri, incelikleri ve insanlığı se'âdete ulaştırdığını, onlara yerleşdirir. Böylece gençlerin rûh bağçelerinde derdlere devâ, rûhlara gıdâ olan nefis çiçekler yetişir.³⁶

Tasavvufî eğitimde bireysel farklılıklar gün yüzüne çıkarıldıktan sonra öğrencinin istidadına uygun olarak adeta onu sarmalamak hedeflenmektedir. Dolayısıyla tasavvufî eğitimde bireylerin aklî eğitimi ile ruhî ve tüm varlığının eğitimi birbirinden ayrı tutulmamıştır. Bireyin birtakım ahlaki meziyyetleri de bireysel farklılıkların yanında göz önünde bulundurulur ve böylelikle tasavvufî eğitim uygun ahlaki ve ruhi karakteristiklerin varlığında meşruiyet kazanır.³⁷

3.2. Tedricî Eğitim

Tasavvufî eğitim aşama aşama gerçekleştirilen bir ruh ve nefis eğitimidir. Bu eğitimde daimî bir kademeleşme söz konusu olup, eğitimde belli bir terkip doğrultusunda belli hedeflere ulaşmaya çalışılmaktadır. Tasavvufî eğitimde seyr u sülûk adı verilen bu yolculuktaki konaklama yerlerine "menzil" ya da "makam" adı verilmektedir. Her menzil ya da makamın kendine özgü ibadet ve zikir terkihi ve yoğunluğu mevcuttur. Bu yolculuğun görünen yönünde mücadele ve riyazet, görünmeyen yönünde ise makam ve menzillerden geçmek söz konusudur.³⁸

Makam, kulun çalışıp çabalayarak, birçok sıkıntı çekerek ve uğraşarak edindiği ahlak ve edeplerdir. Makam ikamet etmek manasına gelmekte olup, makamın şartı, salikin içinde bulunduğu makamın hakkını tam manasıyla yerine getirmeden bir diğer makama geçmemek olup, makamlar tedricîdir. Bunun yanında hal ise kulun bir çaba, kasıt ve ameli olmaksızın kalbe gelen manalar anlamındadır. Dolayısıyla makamlar kulun kendi çabasıyla elde ettiği kazanımlar olup, haller ise Allah tarafından kula verilenlerdir. Makam sahibi içinde bulunduğu makamda yerleşmiş olup, hal sahibi ise içinde bulunduğu halden bir diğerine yükselme durumundadır.³⁹

Tasavvufî eğitim manasına gelen seyr u sülûk, Hakka ermek üzere bir rehberin denetiminde ve öncülüğünde çıkılan ruhî ve manevî yolculuktur. Sâlik denilen yolcu, nefsindeki kötü huylardan arındığı ve iyi huylar kazandığı ölçüde bu yolculukta mesafe kat eder. Seyr u sülûkun amacı, salikin bireysel istek ve arzularından vazgeçerek kendisini tam manası ile ilahi iradenin hâkimiyetine sokması, bu suretle kâmil insan mertebesine ulaşmasıdır. Bir mürid seyr ve sülûkunu tamamlaması ile bu ehliyeti kazanmış olmaktadır.⁴⁰

Seyr, Arapça gitmek, gezmek, yürümek manasına gelmektedir. Allah'a vasil olmak üzere yapılan manevi yolculuktur. Seyr u sülûk ise, Arapça gitmek ve girmek demektir. Bir şeyhin rehberliğinde Allah'a ulaşmak üzere çıkılan manevi yolculuktur. Seyr u sülûkun dört mertebesi mevcuttur. Seyr ila'llâh, seyr fi'llâh, seyr ma'allâh ve seyr ani'llâh.⁴¹ Ayrıca tasavvufî manevi ilerleyişte hal ve makamların yakından ilişkisinin olduğu nefsin yedi tavrı mevcuttur. Bunlar tab', nefis, kalb, ruh, sır, hafi ve ahfâ olarak sıralanmakta olup, belli bir terkip üzere ve tedricî olarak ele alınmaktadır.⁴²

Tasavvufî eğitimde müridin kat ettiği makamlar, Serrâc tarafından tevbe, vera', zühhd, fakr, sabır, tevekkül ve rızâ olmak üzere tasnif edilirken⁴³, on makam olarak da ele alınmıştır.⁴⁴ Diğer taraftan Sühreverdî ise makamları izah ettiği eserinde tevbe, sabır ve rıza olmak üzere üç makamdan söz

³⁶ İmam-ı Rabbânî, *Mektûbât Tercemesi*, çev. Hüseyin Hilmi Işık (İstanbul: Hakikat Kitabevi, 2017), 1/40.

³⁷ Gözütok, *Sûfî Pedagojisi*, 107.

³⁸ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi* (İstanbul: Dergâh Yay., 1985), 126-127; Cavit Sunar, *Tasavvuf Tarihi*, (Ankara: AÜ İlahiyat Fak. Yay., 1975), 185; Gözütok, *Sûfî Pedagojisi*, 107-108.

³⁹ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, 132-135.

⁴⁰ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2012), 316.

⁴¹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009), 564-565.

⁴² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 198.

⁴³ Serrâc, *el-Lümâ*, 41-50.

⁴⁴ Ahmed Ziyaüddin Gümüshanevî, *Camîu'l-Usûl, (Veliler ve Tarikatlarda Usul)*, çev. Rahmi Serin (İstanbul: Pamuk Yay., 1987), 111 vd.

etmiştir.⁴⁵ Bunun yanı sıra, makamlara dair geniş bir yelpaze sunan, yakaza ile başlayıp tevhid makamı ile son bulan yüzlü tasnif de mevcuttur.⁴⁶

3.3. Yapılandırılmış Eğitim

Tasavvufi eğitimde mürid, planlı ve düzenli bir eğitim sürecine tabi olur. Bu plan ve program, müridlerin kabiliyet ve istidatlarına göre bazı farklılıklar arz etse de genel çerçevesi ve sınırları önceden belirlenmiştir. Tasavvufi eğitimin başarı ve verimliliğinin, programlanmış bir yapı teşkil etmesinden ötürü olduğu söylenebilir.⁴⁷

Tasavvufi eğitim programında öğrenme sürecinde transfere yer verilmiştir ki, eğitimin vuku bulunduğu yerde transfer ameliyesinin mutlaka yer bulacağı ifade edilmiştir. Hakiki bir eğitim ve öğretimin başlayabilmesi için eğitimin hedeflerine ilişkin birtakım ön şartlar oluşması gerekmektedir. Bu ön şartlar yeni bir öğrenmenin başlamasına imkân veren “giriş davranışları” olarak adlandırılmış olup, bu kavramla kastedilenin eğitim sürecindeki “transfer” olduğu belirtilmiştir. Gerek belli bir öğrenmenin gerçekleşebilmesi için elzem olan ve ön şart niteliğindeki daha evvelki öğrenmelerle edinilmiş beceri, bilgi ve kabiliyetleri kapsayan “bilişsel giriş davranışları” ve gerekse de öğrencinin kendisi ile ilişkili olan, öğrenme sürecinin başlangıcındaki alaka, tutum ve özbiinçlerinin kompleks bir yapı içerisinde teşkil ettiği “duyuşsal giriş davranışları”nın her ikisinin de tasavvufi eğitim sürecinde öngörülen giriş davranışları olduğunu ifade etmek mümkündür.⁴⁸

Tasavvufi eğitim kapsamında bilişsel giriş davranışlarına, tarikata girilmeden önce zahiri ilimlerin bilinmesi örnek olarak verilebilir. Sufilere göre amellerin sağlıklı olabilmesi için onlara ilişkin bilgilerin öğrenilmesi gerekmekte olup, bunların şeriat hükümlerinin bilgisi olduğu söylenebilir. Dolayısıyla müridin ideal tertipte esasen önce medreseye, daha sonra tekkeye gelmesi arzu edilmektedir. Mutasavvıfların zahiri hükümlerin bilinmesini giriş davranışı olarak telakki ettikleri ve bu bilgilerin tasavvufi hayata transfer edilmesini umut ettikleri söylenebilir.⁴⁹

Tasavvufi eğitim kapsamında duyuşsal giriş davranışlarına ise müridin kendisini özdenetime tabi tutarak, tutum ve duygu bakımından bu eğitime kendisini hazır görmesi örnek olarak gösterilebilir. Sufiler, kendisini henüz bu eğitime hazır hissetmeyen bireyi “mürid” olarak değil, “talip” olarak değerlendirirler. Talip, ancak kendi manevi dünyasını gözden geçirdikten sonra kendisini bu eğitime hazır görmekte ve tarikat yoluna intisap edebilmektedir.⁵⁰

Tasavvufi eğitimde olduğu gibi, modern eğitim metotlarından biri olan uzaktan eğitim de günümüzde hususiyetle dil eğitimi ya da akademik sınavlara yönelik kurslar vs. gibi yapılandırılmış, belli sınırlar çerçevesinde konumlanmış ve tedricilik prensibini benimsemiş eğitim platformlarında neredeyse her kademede başarıyı ve verimi artırıcı, kolaylaştırıcı bir işlev üstlenmiştir.

3.4. Mürşidin Rolü

Tasavvufi eğitimde mürşid ya da irşad edici muallim, öncelikle ilim ve irfan sofralarında iyiliği ve güzelliği yayarak doğruyu ve hakikati talebelerine göstermeli ve bu suretle onlara yararlı olmaya gayret göstermelidir. Bu durum, Muhammed Es’ad Erbilî’nin *Mektûbât*’ında şu şekilde ifade edilmiştir:

Bu duruma göre Allah tarafından, sorumluluk çenberleri içine “emr-i bilma’rûf, nehy-i anil münker” vazifesi verilmiş bulunan değerli ilim adamları ve büyük sufilerden beklenen ve umulan işlerin birincisi, mescid ve medreselerde, tekke ve zaviyelerde muayyen zamanlarda talebeleri ve

⁴⁵ Şehâbeddin Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf (Avarifü'l-Mearif)*, çev. Dilaver Selvi (İstanbul: Semerkand, 2005), 613-626.

⁴⁶ Bkz. Abdullah el-Ensârî el-Herevî, *Tasavvufta Yüz Basamak (Menazilü's-Sairin)*, çev. Abdurrezzak Tek (İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2019).

⁴⁷ Gözütok, *Sûfi Pedagojisi*, 111.

⁴⁸ Aynı yer.

⁴⁹ Gözütok, *Sûfi Pedagojisi*, 111-112.

⁵⁰ Gözütok, *Sûfi Pedagojisi*, 112.

dervişleri ile yaptıkları toplantılarda İslâmî maârifin ve ruhânî güzelliklerin üstün faydalarını neşretmek ve irfan sofralarını yaymaktır.⁵¹

Hakikatte tüm ilimler insanı Allah'a götürmesi, ya da bu yolda ona yardımcı olması nedeniyle müşrid ya da irşad edici muallimin, talebelerine ilk olarak ilim öğrenmekten maksadın Allah'a yaklaşmak olduğunu öğretmesi beklenmektedir. Bunun için önce kendi nefsinde bu ilimlerin gereğini yaşayarak yerine getirip fiilen de öğretmeli ve bu minval üzere ilmi ile amel, ameli ile sözü birbirine muvafık olmalıdır.⁵² Bu noktada uzaktan ya da örgün olmak üzere modern eğitim sisteminde de öğretmenin, öğrencilerinin gözünde rol model teşkil ettiğini göz önünde bulundurması gerektiği söylenebilir. Sözü ve fiili birbirine uymayan bir öğretmene karşı talebelerin saygısı azalabilecek ve öğretmenin öğrettiği ilmin tesiri kaybolabilecektir.

Müşrid gerek dili ile söz söylemede ve gerekse de kalbî bakımdan anlayışta müridlerinin çözümüne ihtiyaç duydukları sorunları halletmeye ilişkin ilham ve sezîş kuvveti ile doludur. Ayrıca müşrid hangi sözlerinin hangi müridince anlaşılabilirliğini, sözlerinden hâsıl olan manayı müridinin anlamaya hazır olup olmadığını bilir. Dolayısıyla müşridin müridlerinin bireysel farklılıklarına, ihtiyaçlarına ve kabiliyetlerine karşı duyarlı olduğu ve eğitimi bu duyarlılıkla sürdürdüğü söylenebilir. Benzer surette tasavvufî eğitimde irşad edici muallimin de talebesinin kabiliyetini doğru tespit etmesi ve ona, kabiliyetinin üzerinde bilgiler vermemesi beklenmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.v.) de herkesle farklı dilde konuştuğu ve insanlara seviyesine göre hitap ettiği bilinmektedir. Müşrid her işinde olduğu gibi, bu hususta da Hz. Peygamber'i (s.a.v.) kendisine örnek edinmelidir. Benzer şekilde irşad edici muallim de talebenin hazır bulunuşluğunu fırsat bilip, öğretilmesi gereken ilimleri o vakitte öğretmesi gerekmektedir.⁵³ Bu noktada tasavvufî eğitimin mühim sacayaklarından birinin bireysel farklılıkları göz önünde bulundurmak olduğu ifade edilebilir.

Tasavvufî eğitimde ilmin bazı şubelerinde ihtisas sahibi olan bir muallimin, vâkif olmadığı bir ilimle ilgili talebelerin zihninde olumsuz etkiler bırakmaması beklenmektedir. Eğer kendisi birden fazla ilme vâkif ise, talebesinin kabiliyetine göre ilimleri tedricî bir biçimde öğretmelidir.⁵⁴ Tasavvufî eğitim tedricîlik esasına göre programlanmıştır. Bu noktada benzer surette modern eğitim ve onun bir türevi niteliğindeki uzaktan eğitimde de öğrencinin kapasitesini önceleyerek hem eğitimin bireyselleştirilmesi hem de ilimlerin belli bir tertibe göre aktarılması hedeflenmektedir.

Tasavvufî eğitimin ince düsturlarından birinin de, talebeyi açıkça ve doğrudan doğruya tahkir ile değil, ima ve şefkat yolu ile uyarmak suretiyle kötü huylardan alıkoymaya gayret etmek olduğu belirtilmiştir. Azarlamak yerine şefkat ve merhamet göstererek onu kötülüklerden vazgeçirmeye çalışmak gerekmektedir. Talebeyi açık bir biçimde azarlamak, müşride ya da irşad edici muallime karşı beslenen hürmet duygusunu zedeleyebilecektir. Ayrıca müşrid, tıpkı bir babanın evladına şefkatle muamele ederek esirgemesi gibi talebelerine bu prensip ve yaklaşım ile yol göstermeyi kendisine vazife edinmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) "Ben sizin için, çocuğuna karşı bir baba gibiyim" buyurmuştur.⁵⁵ Nebevi bir eğitim metodu olarak tasavvufî eğitim bir ailede çocukların karşılıklı sevgi, saygı ve güven çerçevesinde yol alması gibi samimi ve korunaklı bir atmosferi temin etmektedir.

Günümüzde uzaktan eğitim yoluyla yaşam koçluğu, eğitim mentörlüğü gibi eğitimde ivme kazandırıcı birtakım roller, öğrenci merkezli eğitimde rehberlik ve danışmanlık hizmetleri sunması açısından oldukça önem kazanmıştır. Eğitimde bir rehber, yardımcı, hızlandırıcı ve kolaylaştırıcı işleve sahip bu roller gün geçtikçe artan bir ihtiyaç olarak değerlendirilmektedir. Böylesi rehberlere ulaşılabilirliğin

⁵¹ Muhammed Es'ad Erbilî, *Mektûbât*, (İstanbul: Erkam yay., 2015), 35.

⁵² Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*, (İstanbul: Çamlıca yay., 2014), 233-235; Gazâlî, *İhyau Ulumi'ddin Tercümesi*, çev. Ahmet Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1974), 1/147.

⁵³ Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf (Avarifü'l-Mearif)*, 537; Çamdibi, *Şahsiyet terbiyesi ve Gazali*, 234; Gazâlî, *İhyau Ulumi'ddin Tercümesi*, 1/144.

⁵⁴ Çamdibi, *Şahsiyet terbiyesi ve Gazali*, 234; Gazâlî, *İhyau Ulumi'ddin Tercümesi*, 1/144.

⁵⁵ Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*, 234; Gazâlî, *İhyau Ulumi'ddin Tercümesi*, 1/140-144; Ebû Dâvud, *Taharet*, 4.

sürekliliği ve kolaylığı açısından uzaktan eğitim platformları paha biçilmez bir imkân olarak gözükmektedir. Bu bağlamda modern eğitim platformlarında tasavvufi eğitimin nüvelerinden olan, öğrenci ile sevgi, saygı, güven ve samimiyet üzerine kurulu bir eğitim anlayışını benimsemek, hayata geçirmek ve bu sayede eğitim amaçlı hedeflere ulaşımı kolaylaştırmanın mümkün olabileceği söylenebilir.

Sonuç

Uzaktan eğitimde birey özgür ve özerk olarak yapılandırılmıştır. Bu sistem zaman ve mekândan bağımsız olarak bireye daha fazla sorumluluk yükleyen aynı zamanda daha fazla da sorumluluk aldıratan bir yapıdadır. Bireye özgüğe bağlı olarak ders ve yöntem çeşitliliği doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Uzaktan eğitim bilgi iletişimde öğreten öğrenen diyalogu temeli üzerine inşa edilmiş bir sistemdir. Gerek bireysel gerek kitlesel düzeyde eğitimin gerçekleşmesi için birtakım özgün düzenlemeler içermektedir. Bu nitelikler tasavvufi eğitimde de benimsenen özellikler olarak kabul edilebilir. Özellikle seyr u sülûk sürecinde mektûbât geleneğinin benimsenmesi modern anlamda kabul gören uzaktan eğitim uygulamalarıyla birebir örtüşmektedir. Seyr u sülûkun bireyin fitratında gerçekleşen bir eğitim süreci olduğu kabulünden yola çıkılarak mektûbât geleneğiyle birey hem sorumluk alan hem de sorumluluklar yüklenen bir süreçte eğitilmiştir.

Gerek geçmişe özgü bir uzaktan eğitim uygulaması olarak, gerekse de tasavvufi eğitimin niteliklerini bünyesinde barındırıyor oluşu ile mektuplaşma geleneğinin tarihsel süreçte günümüz uzaktan eğitim uygulamalarına adeta bir alt yapı oluşturduğu ve bunun da ötesinde eğitimsel hedeflerin kazanıma dönüştüğü verimli bir eğitim sürecine örneklik teşkil ettiği düşünülebilir. Tasavvufi eğitimle birlikte geçmişten bugüne harmanlanıp gelen eğitim metotları, modern eğitim süreçlerinde hem uzaktan hem de örgün eğitim uygulamaları için anlamlı bir yol haritası ve aynı zamanda bir pusula niteliğinde değerlendirilebilir.

Tasavvufta mektuplaşma geleneğinde tasavvufi eğitimin niteliklerine ilişkin tüm incelikler, detayları ile müşahede edilebilir. Tasavvufi eğitimde bireylerin kabiliyetlerini, farklılıklarını, güçlü ya da zayıf yönlerini önceleyerek, her bir bireye ayrı ayrı değer ve önem vererek eğitime bireysel boyutta yaklaşıldığı hakikati, günümüz modern eğitim sisteminde de bireysel farkların gözetildiği, her bir bireyin kendine özgü eğitim/öğrenim potansiyelinin hesaba katıldığı çok katmanlı bir yapıya doğru evrildiği şeklinde gözlemlenebilir.

Tasavvufi eğitim tedricîdir, bu yönüyle basitten mürekkebe doğru bir düzen ve örüntü oluşturmaktadır. Bu üst üste inşa edilen yapıyla gerek nefsin tavırlarında gerekse de hâl ve makamlarda karşılaşmak mümkündür. Nitekim mürşidin müridine telkin ettiği evrâd ve ezkârda da tedricîlik esası takip edilmektedir. Aşama aşama kat edilen bu yolun aynı zamanda çerçevesi önceden belirlenmiş belli başlı usuller doğrultusunda yapılandırılmış bir hususiyet ihtiva ettiği ifade edilebilir. Tasavvufi eğitimin tedricîlik yönünün, onun aynı zamanda yapılandırılmış bir eğitim metodu oluşunun bir sonucu olduğu söylenebilir. Diğer yandan uzaktan eğitim bazında modern eğitim uygulamalarında da tedricîlik prensibine göre hareket edildiğine tanıklık edilecektir. Bu durum, hem eğitimin ve eğitim metotlarının tarihsel süreçte olgunlaşıp meyve vermesi ile, hem de eğitimin bizzat kendi doğasının bu esası gerektirmesi ile açıklanabilir.

Tasavvufi eğitimde öğretmen yalnızca bilgiyi aktaran, öğrencisi ile ilişkisi bilgiye dayalı olan bir lider değil, aynı zamanda öğrencinin ruh dünyasına sokulup onu anlayan, onu sevgisiyle sarmalayan manevî bir rehber konumundadır. Eğitim, öznelere münasebetinin yer aldığı aile içinde başlayıp kurumsal platformlara doğru uzanan bir yapı teşkil etmektedir. Eğitimin en önemli sacayağını ailede verilen eğitimin oluşturduğu yadsınamaz bir hakikattir. Kurumsal platformlarda nesnel bir düzlemde ilerleyen eğitim uygulamaları, kimi zaman istendik kazanımların elde edilemediği, teorik ideallerin hayata aktarılamadığı faaliyetlere dönüşebilmektedir. Tasavvufi eğitim ise eğitimin ilk başladığı yer olan aile,

anne/baba ve çocuk ilişkisindeki özneliği ve sıcaklığı bünyesinde barındırır ve eğitim faaliyeti adeta tekrar özneler arası platforma taşınarak eğitim bilinç düzeyinden bilinçaltına doğru nüfuz eder. Bu içten, her bir bireyin değer bulduğu münasebetlerin en kâmil örneklerini Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatından kesitlerde bulmak mümkün olabilecektir. Dolayısıyla tasavvufi eğitim gerek yüz yüze gerekse de uzaktan eğitim yoluyla, nebevi bir metot olma özelliğini muhafaza etmektedir. Bu özel nebevi metodun günümüzde uzaktan eğitime aktarımı, her bir bireye ulaşılması, her bir bireyin değer görmesi, tanınması, zaman-mekân sınırlılığının ortadan kalkarak eğitimin kolaylaştırılması bakımından oldukça öneme haizdir.

Tasavvufi eğitime özgü mektûbat geleneğinde bireyin biricikliği esas alınarak her bir mektubun ya da mektuplar silsilesinin bireye mahsus bir eğitim programı içerdiği görülmektedir. Bu özel eğitim-öğretim programında öğrencinin ihtiyaçları öncelenmekte olup, mürid-mürşid/öğrenen-öğreten arasındaki bilgi ve duygu aktarımına ek olarak iletişimin sürekliliği esas alınmaktadır. Mektûbat geleneği ile bireye özel eğitim süreçlerinde, mürid mektuplar yoluyla aydınlanmakta, irşad ve inşa olmaktadır. Bu yönüyle her bir öğrencinin inşasında her bir mektup bir yol haritası gibidir. Bu mektuplar eğitim açısından incelendiğinde tasavvufi eğitimde tek başına bir insanın kaybedilmemek ve kazanılmak üzere nasıl kıymet bulduğu, mürşid tarafından nasıl özenle inşa edilerek daha olgun bir insan formatına evrildiği görülebilecektir. Bu noktadan hareketle tasavvufi eğitimde mektûbat geleneğinin modern eğitim ve hususiyetle onun bir türevi olarak uzaktan eğitim uygulamalarına mütenasip örneklem teşkil ettiği ifade edilebilir. Mektûbat geleneğinde mektuplar silsilesinin mürid-mürşid/öğrenen-öğreten münasebetini bire bir yansıması sayesinde uzaktan eğitim uygulamalarında bu örneklem özelinde etkin bir eğitim sürecine dair pek çok ipuçları elde edilerek günümüzde uygulanabilirliği gözden geçirilebilir.

İntihal Taraması Plagiarism Detection	Bu makale intihal taramasından geçirildi/ <i>This paper was checked for plagiarism</i>
Etik Beyan Ethical Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. <i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Etik Komite Onayı Ethical Approval	Fırat Üniversitesi Etik Kurulu Başkanlığının ... tarihli ... sayılı kararıyla gerekli etik izinler alınmıştır. Ayrıca, çalışmada Helsinki Bildirgesi'ndeki araştırma ilkelere bağlı kalınmıştır. <i>An application for ethical approval was made to Fırat University Ethics Committee and the necessary ethical permissions were obtained with the decision numbered ... dated ...2022. In addition, the study adhered to the research principles of the Declaration of Helsinki.</i>
Yazar Katkıları Author Contributions	Çalışmanın Tasarlanması Design of Study: EB (%50), EZB (%50) Veri Toplanması Data Acquisition: EB (%50), EZB (%50) Veri Analizi Data Analysis: EB (%50), EZB (%50) Makalenin Yazımı Writing up: EB (%50), EZB (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu Submission and Revision: EB (%50), EZB (%50)
Finansman Grant Support	Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. <i>The authors declared that this study has received no financial support.</i>
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. <i>The authors have no conflict of interest to declare</i>
Açık Erişim Lisansı Open Access License	Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. <i>This work is licensed under Creative Commons Attribution- NonCommercial 4.0 International License</i>
Telif Hakkı Copyright	Yazar(lar) Author (s): Edibe Boyraz – Ekrem Zahid Boyraz

Kaynakça | References

- Abdullah el-Ensârî el-Herevî. *Tasavvufta Yüz Basamak (Menazilü's-Sairin)*. çev. Abdurrezzak Tek. İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2019.
- Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî, *Camîü'l-Usûl, (Veliler ve Tarikatlarda Usul)*. çev. Rahmi Serin. İstanbul: Pamuk Yay., 1987.
- Akyürek, Muhammet İ. "Uzaktan Eğitim: Bir Alanyazın Taraması", *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4/1 (2020).
- Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi, 2015.
- Asiye Hatun. *Rüya Mektupları*. haz. N. Ahmet Özalp. İstanbul: Büyüyenay Yay., 2018.
- Ayverdi, İlhan. *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Yazar yay., 2011.
- Bozkurt, Aras. "Türkiye'de uzaktan eğitimin dünü, bugünü ve yarını". *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi AUAd 2* (2017). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/403827>
- Cebecioğlu, Ethem. *Hacı Bayram Velî*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1991.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2009.
- Çamdibi, Mahmut. *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*. İstanbul: Çamlıca yay., 2014.
- Çoban, S. "Uzaktan ve Teknoloji Destekli Eğitimin Gelişimi". *XVII. Türkiye'de İnternet Konferansı*, Eskişehir, 2012.
- Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî. *el-Lüma'*. çev. H. Kâmil Yılmaz. İstanbul: Erkam, 2016.
- Gazâlî. *İhyau Ulumi'ddin Tercümesi*. çev. Ahmet Serdaroğlu. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1974.
- Gazâlî. *Tercüme-i Tıbrü'l-mesbûk fî nasâyihî'l-vüzerâ ve'l-mülûk: inceleme - metin*. ed. Filiz Kılıç - Tuncay Bülbül. çev. Âşık Çelebi. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2017.
- Görgün, Tahsin. "Hasan-ı Basri". *DîA*, XVI, 305-307.
- Gözütok, Şakir. *Sûfî Pedagojisi*. İstanbul: Nesil Yay., 2002.
- Gümüşel, Günseli & Dölen, Hüseyin. "Dünyada ve Türkiye'de Uzaktan Eğitime Tarihsel Bir Bakış ile Gelecek Eğilimler", *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies*, 8/15, (2022).
- Günaydın, Yusuf Turan. "Tasavvuf Edebiyatında Mektûbât". *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*, 10/114-115-116 (2006).
- İmam-ı Rabbânî. *Mektûbât Tercemesi*. çev. Hüseyin Hilmi Işık. İstanbul: Hakikat Kitabevi, 2017.
- Kara, Mustafa. *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yay., 1985.
- Kaya, Zeki. *Uzaktan Eğitim*. Ankara: Pegem Yay., 2002.
- Kırık, Ali Murat. "Uzaktan eğitimin tarihsel gelişimi ve Türkiye'deki durumu". *Marmara İletişim Dergisi / Marmara University Journal of Communication* 21 (2014). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/206441>
- Konur, Himmet. "Tasavvufta Mektûbât Geleneği ve Hasan Sezâî'nin Mektupları". *Edirne ve Balkanlarda Tasavvufî Hayat -Müesseseler-Şahsiyetler ve Eserleri- (Hasan Sezâî'yi Gülşenî ve Gülşenîlik)*. Edirne: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 2022, 545-561.
- Kuşeyrî, Abdülkerim. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. ed. Abdülhalim Mahmûd. Kahire: Matabe Müesseset dâre'l-şab, 1989.
- Muhammed Es'ad Erbilî. *Mektûbât*. İstanbul: Erkam yay., 2015.
- Özbay, Özkan. "Dünyada ve Türkiye'de Uzaktan Eğitimin Güncel Durumu". *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi* 5 (2015).
- Sadreddin Konevi ve Nasireddin Tusi arasındaki Yazışmalar-/El-Mürâselât*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: İz Yay., 2002.
- Sunar, Cavit. *Tasavvuf Tarihi*. Ankara: AÜ İlahiyat Fak. Yay., 1975.

- Sühreverdi, Ömer ibn Muhammed. *Gerçek tasavvuf (Avarifü'l-Mearif)*. çev. Dilaver Selvi. İstanbul: Semerkand, 2005.
- Taşpınar, M. & Tuncer, M. "Sanal Ortamda Eğitim ve Öğretimin Geleceği ve Olası Sorunlar" *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/1 (2008).
- Terzi, Ali Rıza. *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Detay Yay., 2008.
- Uludağ, Süleyman. "Hasan-ı Basri". *DİA*, XVI, 291-293.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2012.
- Yeşil, Rüştü. 21. *Yüzyıl Eğitiminde Yeni Yönelimler ve Uygulamalar, Eğitim Bilimine Giriş*. Ed. Remzi Y. Kıncal. Ankara: Grafiker Yay., 2017.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. *Aziz Mahmûd Hüdâyî Hayatı-Eserleri-Tarikatı*. İstanbul: Erkam Yay., 1990.
- Yılmaz, Sadi & Sarpkaya, Ruhi. *Eğitimin Temel Kavramları. Eğitim Bilimine Giriş*. Ed. Abdurrahman Tanrıöğen & Ruhi Sarpkaya. Ankara: Anı Yay., 2017.